

LARS SONCK och HILDA HONGELL

– byggnadskonstnärer i Mariehamn

JUGENDSALEN 25.4-17.6.2007

JUGENDSALEN

JUGENDSALI

Jugendsalen, Norra esplanaden 19
Jugendsali, Pohjoisesplanadi 19

Mariehamns stad
Maarianhaminan kaupunki
The City of Mariehamn

Ålands
landskapsregering

Åååh...land!

Senatstorget 14-16.6.2007

Mariehamns stad i slutet av 1800-talet

Ålands enda stad grundades år 1861 efter att den tidigare stadsliknande bebyggelsen Skarpans förstördes år 1854 i slaget om Bomarsunds fästning. Den nya staden byggdes längre söderut på en plats med bra hamnar med tanke på handelssjöfartens behov.

Staden fick namnet Mariehamn och stadsplanen ritades av Georg Theodor Chiewitz. Enligt denna skulle man bara få bygga stenhus i staden, men redan efter ett par år hävdes regeln eftersom allt för få hus uppförts. Byggandet kom igång men snart insåg man att tomterna var för små, så redan tio år senare fick Mariehamn en ny stadsplan, den här ritad av C. J von Heideken.

Under slutet av 1800-talet växte staden i snabb takt och samtidigt vaknade också tanken på att satsa på turism genom att profilera staden som en modern badort. År 1889 invigdes Mariehamns badhus och gäster strömmade till från olika håll. Under 1890-talet började stadsborna på allvar satsa på att hyra ut rum och erbjuda service åt turisterna. Detta krävde ändamålsenliga utrymmen och byggnader som samtidigt skulle bidra till att försköna staden.

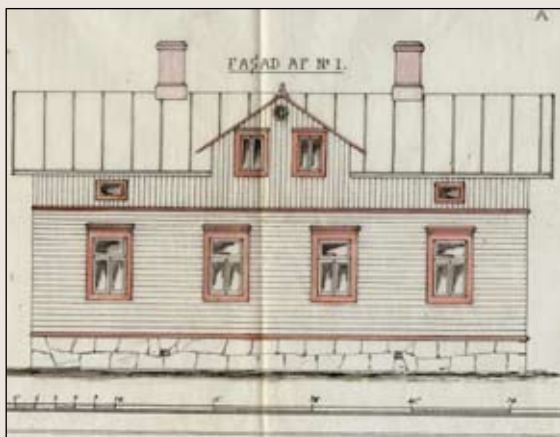

Hilda Hongell (f. Sjöblom) 1867-1952

Hilda Sjöblom växte upp under en dynamisk period i Mariehamns historia. Hennes far gjorde byggnadsritningar åt stadsborna och redan som liten fick hon hjälpa honom med ritandet. När fadern dog år 1888 tog Hilda över verksamheten och inledde en självständig karriär.

Hilda var den första kvinna i Finland som avlade byggmästarexamen och den enda kvinna i landet som under 1890-talet arbetade som byggmästare. Hon fortsatte även att arbeta efter att hon år 1897 gift sig med sin studiekamrat, först när parets andra barn fötts trappade hon ner på ritandet. Hennes sista kända ritning är daterad 1912.

Hongell ritade ett hundratal byggnader i Mariehamn, de flesta av dem var bostadshus men hon hann också göra några offentliga byggnader. Stilmässigt utgick hon från en äldre stadsarkitektur men utvecklades med tiden mot en kombination av nyrenässans och schweizerstil, hennes sista kända ritningar visar att hon även tog till sig Jugendstilen.

De tidiga ritningarna

Hongells tidiga ritningar har många gemensamma nämnare. Byggnaderna är små, har ofta en fronton på mittaxeln och tre till fem fönsteraxlar. Stilen är rätt fyrkantig och bygger tydligt på den mer ålderdomliga stil som hennes far arbetade i. Hongell hade troligen tillgång till tidens populära mönsterböcker, i ritningarna ser man många drag som verkar ha fått inspiration ur dessa. Också de större byggnaderna i Mariehamn kan ha verkat som förebilder för henne.

Från den första egna signerade ritningen år 1889 fortsatte Hongells stil att utvecklas. Ritningarna blev mer säkra, mer detaljerade och mer noggrannt utförda. De dekorativa elementen blev fler och dessa är mer konstnärliga och experimentella. Det är tydligt att de första åren som självständig ritare var för henne en period av att lära sig och utvecklas.

Hongell ritade sammanlagt två och ett halvt år självständigt innan hon började studera till byggmästare. Intrycken från undervisningen syns väl i de ritningar som gjorts efter att hon inlett studierna. Ritningarna ändrade format och blev större, mer tydliga och hade ett större lugn i indelningen.

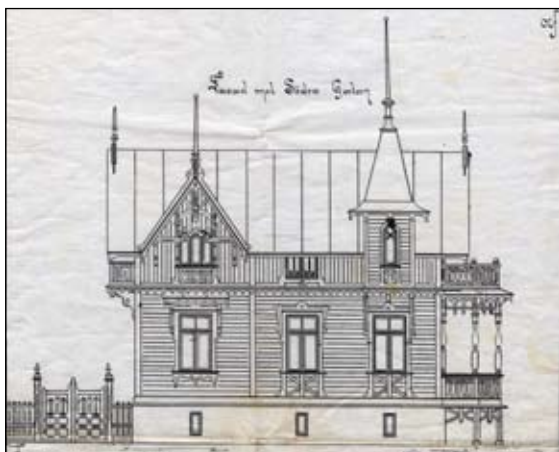

Småhusen och bagarstugorna

En viktig del av Hongells produktion utgjordes av små byggnader eller bagarstugor. Kännetecknande för dessa är att de oftast har bara två till fyra fönsteraxlar och att planen är indelad i fyra lika stora rum. Av dessa finns bara några få kvar i ursprungligt utseende. Eftersom de varit så små motsvarar de inte dagens behov och har förändrats, byggts ut eller rivits.

De tidigaste bagarstugorna var ofta uppdelade i två lägenheter med ett rum och kök och var avsedda främst som bostäder. Senare under 1890-talet ritade Hongell också bagarstugor till större stadsgårdar och då placerades byggnaden inne på gården.

En intressant detalj är att det oftast är bagarstugorna eller småhusen som Hongell också ritat en gårdsfasad till. Hennes större byggnader har vanligtvis ingen sådan ritning. Sammanlagt 27 av hennes dryga 100 kända ritningar är till just bagarstugor och byggnadstypen är vanligast förekommande i början och slutet av hennes karriär.

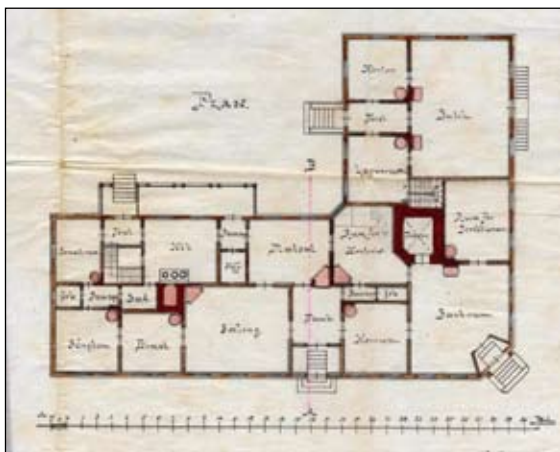

Karriärens höjdpunkt

De mest kvalitativa och konstnärliga ritningarna gjorde Hongell under mitten av sin karriär. Många av de ritningar som gjorts under åren 1896-98 är ytterst väl utförda och innehåller också en hel del nyskapande stildrag. Ritningarna till bankbyggnaden och bönehuset är utförda under denna period, men många av de privata bostäderna hon ritade vid tiden har en mycket speciell stil.

En bostad på Norragatan 18 gjorde Hongell medan hon arbetade som ritare på en arkitektbyrå i Helsingfors och ritningen innehåller många nya element som inte setts i hennes ritningar tidigare. Arbetsplatsen var säkert full med nya idéer som hon kunde studera på nära håll och tog till sig och införlivade med sin egen stil.

Hon ritade under 1897 och 1898 de tre byggnader längs Södragatan som i dag hör till de mest kända i hennes produktion. Dessa ritningar innehåller en mängd detaljer och utgör en verklig lek med ornamentik, samtidigt som man fortfarande hittar hennes gamla beprövade stildrag under all snickarglädje.

De offentliga byggnaderna

Hongell ritade också flera offentliga byggnader i Marichamn. En av de tidigaste var en tapetfabrik vars ritning gjordes under år 1894. fabriken var enligt samtida tidningspress den första industriella anläggningen på Åland och man utlovade ett sortiment om ca 1 500 tapetmodeller. Senare ritade hon ett par andra mindre fabriker, en läskedrycksfabrik och en kaffetillsättningsfabrik.

De verkligt stora offentliga byggnaderna ritade Hongell efter att hon anställdes på en arkitektbyrå i Helsingfors år 1896. Den största byggnaden var en bankbyggnad vid Torggatan, ritningen är daterad i mars 1896. Byggnaden är en stram stadsgård i nyklassicistisk stil och fasaden föll tydligen stadsborna i smaken för samma år får hon flera beställningar till fasadförändringar på bostäder som går i samma stil som bankens fasad.

En annan viktig beställning var ritningen till ett bönehus vid Storgatan, i dag missionsförsamlingens hus. Bönehusets fasad är mer ålderdomlig och avskalad med stora fönster som släpper in ljus i församlingsalen. År 1897 fick Hongell också till uppdrag att planera utvidgningen av den gamla navigationsskolan.

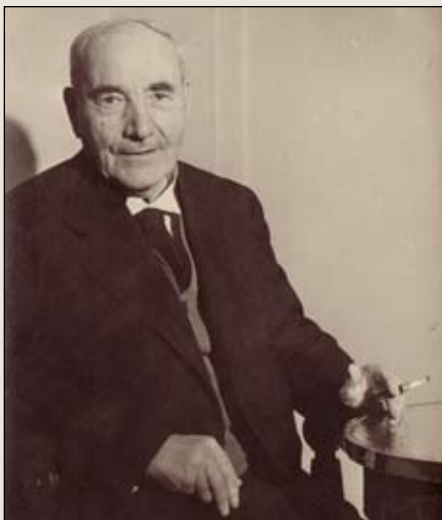

Gårdsgrupperna

När Hongell gjorde ritningar till tomter som inte hade tidigare bebyggelse fick hon planera hela gårdsgruppen samtidigt. Utöver bostadshuset behövdes åtminstone ett uthus, beroende på gårdens storlek. I vissa fall uppfördes också en bagarstuga samtidigt som de övriga byggnaderna.

Hongell ritade i början även fasader till de uthus hon planerade. Fasaderna var oftast mycket enkla, några av ritningarna visar lite mer dekorativa dörrar. Omkring 1896 slutade hon helt att rita fasader till uthusen. Därefter gjorde hon bara planritningen och sedan fick byggarna hitta på resten själva.

Uthusen placerades nästan alltid in emot brandgatan eller gårdens inre sida medan bostaden helt naturligt byggdes närmast gatan. I Mariehamn var det i slutet av 1800-talet vanligt med självhushållning, man hade djur och ett trädgårdsland trots att man bodde inne i staden. De vanligaste funktionerna som nämns i ritningarna är utedass, stall, fähus och lider. I dag är de flesta uthusen rivna eller kraftigt ombyggda.

Lars Sonck 1870-1956

Lars Sonck flyttade som sjuåring till Åland då hans far fick tjänsten som kyrkoherde i Finströms församling. Sonck intresserade sig för arkitektur och studerade fortfarande då han vann arkitekttävlingen för Mikaelskyrkan i Åbo år 1894, 23 år gammal.

I samband med segern tog hans karriär fart och för prispengarna köpte han sig en tomt på Åland där han byggde en villa som han tillbringade somrarna i. Vintertid bodde Lars i Helsingfors och hans ateljé och bostad låg på Unionsgatan. Han blev mest känd för de monumetala byggnader han ritade i Helsingfors och övriga Finland, men han gjorde även ett flertal byggnader i Mariehamn och på Åland.

Lars var känd som en glad person med många vänner. För umgänget spelade sommarvistelserna på Lasses villa stor roll, och om det glada livet där vittnar den främmandebok som hans vänner lät göra till hans 50-års dag. I den finns samlade många anekdoter som beskriver Lasse som en vänlig, öppen person som alltid hade tid och rum för sina gäster.

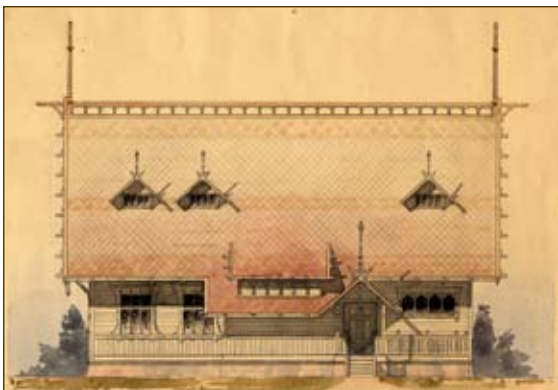

Soncks stockvillor

Under 1890-talet ritade Sonck flera stockvillor, bland annat i Mariehamn och på övriga Åland. Den första av villorna var hans egen villa i Bartsgårda, Finström som uppfördes 1896. Sonck skall ha fått inspiration i samband med fornminnesföreningens resor som han och hans kamrater deltog i under studietiden. Sonck deltog också i arkitektureresor till Norge.

Soncks stockvillor är robusta i sitt utförande och har hämtat inspiration från både den östfinska byggnadstraditionen och från schweizerstilen som då var på modet, samt från den norska trähustraditionen. Bland annat ser man ofta drakornamentik och de så kallade oxögonen som finns bland annat i verandan till villa Hällberg. Byggnadernas tak är ofta dominerande och ornamentiken kring fönster och dörrar riklig.

I Mariehamn finns en av stockvillorna bevarad i ett rätt orört skick. De två andra har med tidens gång förändrats, exempelvis villa Hällberg som flyttats ner från sin ursprungliga plats uppe på badhusberget och i dag tjänar som Segelpaviljong.

Byggnaderna vid badhusområdet

I slutet av 1800-talet satsade Mariehamn på att profilera sig som en badort på modet. Det första badhuset ritades av Carl Rupert Rosenberg och invigdes 1889. Byggnaden var i utpräglad schweizerstil och låg norr om västra hamnen.

Sonck som vid samma tid började röja framgång som ung arkitekt fick i uppdrag att rita flera av de övriga byggnader som behövdes vid badhusområdet. Doktorsvillan uppfördes som bostad och mottagningsrum för badhusets läkare och är en av de få byggnaderna som står kvar i dag. Ritningen visar en byggnad i fornnordisk stil, men utseendet har med tiden ändrats en hel del.

Restaurationen som fungerade som matsal för badhusgästerna färdigställdes år 1897 efter att man länge tvistat om hur byggnaden skulle se ut. Sonck ritade också ett utsiktstorn år 1899 som skulle uppföras på Möckelö, men planerna förverkligades aldrig. Det största uppdraget på badhusområdet var ändå förnyelsen av badhotellet omkring år 1900.

I dag finns bara doktorsvillan kvar på det forna badhusområdet, själva badhotellet brann ner år 1916, efter att badhusverksamheten upphört.

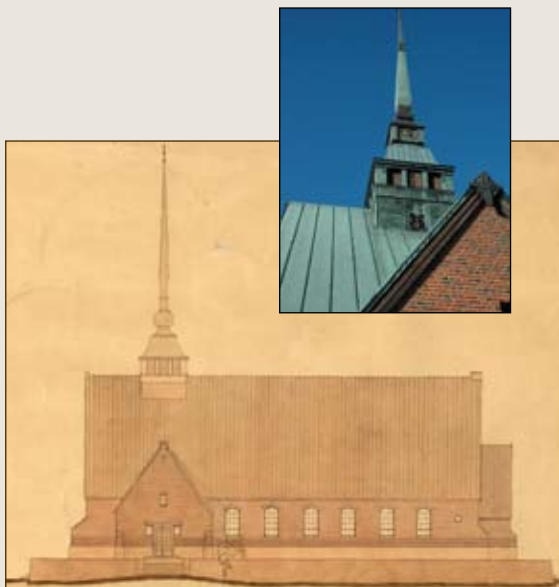
Offentliga byggnader

De offentliga byggnader som Sonck ritat i Mariehamn är uteslutande i sten eller tegel. Framför allt de byggnader som han gjorde under senare delen av sin karriär är strama med sparsam dekor och vackra detaljer.

En av soncks tidigaste offentliga byggnader var tull och packhuset i västra hamnen. Byggnaden uppfördes år 1896 och påminner till stilen om andra tidiga stenhus och höghus som Sonck ritade. Ungefär samtidigt ritade han också en slöjdsal till folkskolan, även denna uppfördes år 1896.

En annan av hans kännpaka byggnader är navigationsskolan som uppfördes mellan 1936 och 1939. Den gamla navigationsskolan hade blivit för trång och därför byggdes en ny skolbyggnad invid västra hamnen.

Sonck ritade flera ritningar till höghus och affärshus i Mariehamn under 1930 och 1940-talet, men bara ett av dessa förverkligades. Det var ett bostads och affärshus som uppfördes på Torggatan 5 år 1938. Husets fasad är stram med Soncks typiska täta fönsterrad och fasaden har inte genomgått några större förändringar.

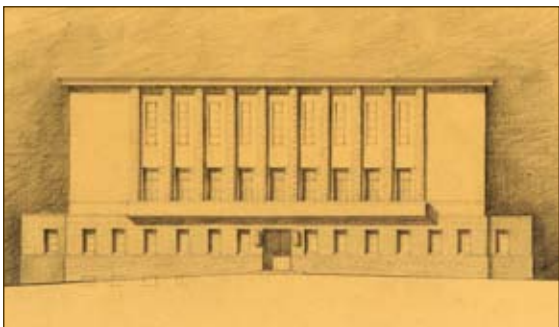

Kyrkliga byggnader

Sonck ritade under 1920- och 1930-talen tre större byggnader för Mariehamns församlings räkning. Den första kyrkliga byggnaden Sonck ritade var S:t Görans kyrka som stod färdig år 1927. Kyrkans rödtegelfasad är avskalad och har få utsmyckningar, en stil som Sonck arbetade mycket i under den här perioden.

Invid kyrkan byggdes några år senare församlingshemmet som till sitt yttre har många liknande drag som kyrkan. Också den här byggnadens fasad är gjord i rödtegel och har ett dominerande tak. Tillsammans bildar byggnaderna en helhet kring samma gårdsplan.

År 1936 beslöt församlingen att uppföra ett begravningskapell vid begravningsplatsen och man vände sig åter till Sonck. Byggnaden är annorlunda i jämförelse med kyrkan och församlingshemmet, kapellets fyrkantiga form och vitrappade fasad representerar en nyare stil med drag mot funkis.

Stadshuset

I början av 1930-talet blev frågan om att uppföra ett stadshus i Mariehamn aktuell. Först tillfrågades en rad andra arkitekter och man höll också en arkitekttävling för att få fram det bästa tänkbara förslaget. Sonck ombads delta i tävlingen och hans förslag blev också det vinnande. Samtidigt utarbetade han också flera olika alternativa ritningar till fasad för stadshuset.

Soncks förslag var inte bara billigast, det ansågs också ha bäst möjlighet att kunna utvidgas i framtiden om behovet uppstår. Enligt hans ritningar skulle man i anslutning till stadshuset uppföra två flygelbyggnader samt ett slangtorkningstorn för frivilliga brandkårens räkning. Varken flyglarna eller tornet uppfördes, men år 1939 stod stadshuset färdigt.

I dag är stadshusets fasad i stort sett den samma som den var när huset byggdes. Nu inryms bland annat stadskansliet och olika av stadens verksamheter i byggnaden.

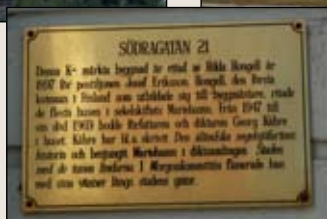
Olika tiders syn på arkitekturen

Sen Lars Sonck och Hilda Hongell ritade sina byggnader i Mariehamn har nya stilar inom arkitekturen avlöst varandra. Vad som ansetts vara vackert och vad som ansetts vara fult har under årens lopp varierat kraftigt. Redan under 1900-talets första decennier började villastilen anses förlegad och man tog ner snickarglädje och dekorativa element för att göra byggnaderna enklare.

Byggnaderna har blivit för trånga och man har byggt ut de mindre bostäderna för att få fler rum. De största förändringarna i byggnadernas utseende har gjorts under tiden efter 1945. Då blev nya byggnadsmaterial populära, det kom nya fönstermodeller och många hus fick nya fönster och fasadbeläggning.

I andra fall revs trähusen för att ge plats åt nya, moderna bostäder där det rymdes fler invånare. Även praktiska orsaker har lett till att byggnadernas ursprungliga utseende förändrats.

Alla förändringar speglar sin tids syn på vad som är vackert och praktiskt. Det som vi i dag kan tycka att är märkliga tillägg i stadsbilden kan i morgon betraktas som intressanta spår av sin tids värderingar.

Bevarat

I dag finns det ett 50-tal byggnader av Sonck och Hongell kvar i Mariehamn. De flesta av byggnaderna finns i de södra stadsdelarna i området kring Södragatan och Mariegatan.

Inställningen till den gamla bebyggelsen och bevarande av trähusen har förändrats under årens lopp. K-märkning av byggnader inleddes i slutet av 1960-talet i liten skala, men under samma årtionde gjordes en för tiden modern stadsplan upp. Bara fem gamla hus i staden skulle bevaras, resten rivas. Den stadsplanen förverkligades inte, men ändå revs många äldre hus till förmån för nybyggen. I samband med att Socis, det gamla societetshuset revs i mitten av 1970-talet vaknade ändå debatten bland stadsborna på allvar och man började ifrågasätta rivandet.

En bidragande faktor till den ändrade synen var också Folke Wickström, stadens långvarige stadsarkitekt. Wickström värnade om de gamla byggnaderna och trädgårdsstadskarakteren och han deltog också flitigt i debatten i tidningspressen och drev frågan om bevarande av äldre arkitektur under hela sin tid som stadsarkitekt.

I dag värnar stadsborna om den äldre arkitekturen och intresset för byggnadsvård och byggnadshistoria är på stark frammarsch.

Restaurerat

I Mariehamn är intresset för de äldre byggnaderna stort i dag och flera ägare till gamla hus har satsat på att återställa det första utseendet som deras hus har haft.

Under de senaste decennierna har ett flertal av Hongells och även Soncks hus restaurerats och man har återskapat de drag byggnaderna haft i sin originalritning.

Bland annat längs Södragatan har de senaste åren flera av Hongellhusen genomgått grundliga reparationer och även Soncks villa på Norragatan har fått tillbaka ett äldre utseende.

I samband med restaureringsarbetet har det samtidigt framkommit mycket ny information om byggnaderna och de olika skeden de genomgått. Till de intressanta fynden som gjorts kan räknas originalritningar till byggnaderna. Bland annat dök ritningen till Soncks allra första hus på Norragatan 24 upp i samband med renoveringen av byggnaden.

Södragatan

Södragatan i Mariefhamn är den av stadens gator som kantas av flest byggnader som ritats av Hilda Hongell och Lars Sonck. Med början vid navigationsskolan i väster fram till stadshuset i öster kan man räkna sammanlagt elva av deras byggnader, och tittar man in på de korsande gatorna hittar man ännu fler.

Byggnaderna längs Södragatan är mycket varierande. I bägge ändor av gatan finns stora monumentala byggnader medan själva gatan kantas av mindre trähus. Här finns allt från Soncks stockvillor till Hongells mest utsirade hus, allt inramat av trädgårdsstadens grönska.

Om man vill se de mest kända Hongellhusen skall man göra en promenad längs Södragatan, samtidigt finns ännu fler av hennes byggnader bevarade längs Mariegatan som löper parallellt med Södragatan. Under årens lopp har flera av Hongells byggnader vid Södragatan rivits för att ge plats åt på sin tid modernare arkitektur. Men i dag är Södragatan det stråk som i ett nötskal ger en bra inblick i både Soncks och Hongells arkitektur i Mariefhamn.

Smultronen kom
lands, men igen han
ning bli fragd. Lov
bjöd han nämligen
till vid föreläsningen,
till restaurangen, fick
socker och grädde, be
n person. Han kunde
gick in på att be
bjöd han dig vidare
Marichann, åtminstone
mottagare.

Lassebjörn

urserne vore vis
fä